

سعدی، چنان که هست

محمد بقایی (ماکان)

www.ketab.ir

انتشارات تهران

سعدی، چنان که هست

محمد بقایی (ماکان)

اول، ۳۰۰ نسخه، ۱۴۰۳

ناشر همکار: آما

حروفچینی: شبستری

چاپ: پردیس دانش

افا چاپ: علی رضا دوستی

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۹۱۱-۷۱-۴

تهران، خیابان پاسداران، چهارراه پاسداران، شماره ۵۱۴

تلفن های انتشارات: ۲۲۵۴۵۲۱۹، ۲۲۷۶۰۶۹۸، ۲۲۷۶۰۶۹۹، ۲۲۷۶۰۶۹۸، ۲۲۵۶۹۸۰۱

WWW.EHRAN55.COM

کلیه حقوق چاپ و نشر اثر برای انتشارات تهران محفوظ است.

هرگونه برداشت یا اقتباس از این کتاب؛ کلی یا جزیی، به هر شکل (الکترونیکی، دیجیتالی، چاپ، صوتی، فضای مجازی و...) بدون اجازه کتبی ناشر ممنوع بوده و پیگرد قانونی دارد.

سرشناسه: بقایی ماکان، محمد، ۱۳۲۳ -

عنوان و نام پدیدآور: سعدی، چنان که هست / محمد بقایی ماکان.

مشخصات نشر: تهران: انتشارات تهران، ۱۴۰۳.

مشخصات ظاهری: ۲۱۸ ص؛ ۱۴/۵×۲۱/۵ س.م.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۹۱۱-۷۱-۴

وضعیت فهرست نویسی: فیا

موضوع: سعدی، مصلح بن عبدالله، - ۹۶۱ ق - نقد و تفسیر

موضوع: Sa'di, Mosleh-Ibn Abdollah - Criticism and interpretation

موضوع: شعر فارسی - قرن ۷ ق. - تاریخ و نقد

موضوع: Persian poetry - 13th century - History and criticism

موضوع: شعر فارسی - قرن ۷ ق. - تاریخ و نقد

موضوع: Persian prose literature - 13th century - History and criticism

موضوع: شاعران ایرانی - قرن ۷ ق. - نقد و تفسیر

موضوع: Poets, Iranian - 13th century - Criticism and interpretation

رده بندی کنگره: PIR ۵۲۱۷

شماره کتابشناسی ملی: ۹۵۰۱۶۰۲

رده بندی دیویی: ۸۱۴/۳۱

اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیا

قیمت: ۳۲۵۰۰۰ تومان

نمایه گفتارها

۹	 سعدی در یک نگاه
۱۱	 خداوندگار ملک سخن
۲۷	 سعدی و مثل‌های فارسی
۳۵	 سعدی و زیبایی
۴۳	 سعدی و اندیشه‌مندان
۵۷	 شیخ اجل و اندیشه‌های منور
۷۵	 شیخ تقدیرگرا
۸۷	 سعدی از نگاه اقبال، کسروی و دهخدا
۹۹	 وطن از نگاه سعدی
۱۰۵	 شیخ اجل و دروغ مصلحت‌آمیز
۱۰۹	 سعدی و دوگانه‌گویی
۱۱۹	 جهان از نگاه سعدی
۱۲۷	 سعدی و عرفان
۱۳۷	 سعدی و طبیعت‌گرایی
۱۴۳	 سعدی و شیوه سهل و ممتنع
۱۴۷	 گلستان و بوستان
۱۵۳	 سعدی و حافظ
۱۷۳	 زن و زندگی از نگاه شیخ اجل
۱۷۹	 سعدی از نگاه صاحب‌نظران
۲۰۹	 نمایه‌نامه‌ها و موضوعات

سعدی در یک نگاه

- احتمالاً در ۱۰۶ هجری به دنیا آمد.
- نامش مصلح بود.
- لقبهایش افصح المتکلمین، شیخ اجل، مشرف الدین و مصلح الدین است.
- کنیه اش ابو محمد است.
- تخلص سعدی برگرفته از نام سعد بن زنگی پادشاه اقلیم پارس است.
- در خانواده‌یی مذهبی پرورش یافت.
- پدرش از مصاحبان سعد بن زنگی بوده.
- مادرش اهل کازرون بود.
- خواهرزاده قطب الدین شیرازی حکیم و دانشمند معروف است.
- در کودکی یتیم شد.
- در نوجوانی علوم عصر خود را تا حد مقدور در شیراز آموخت.
- پیش از ۲۰ سالگی برای ادامه تحصیل به دانشگاه نظامیه بغداد رفت.
- در نظامیه از عالمان معروفی مانند ابو حفص عمر سهروردی صاحب کتاب عوارف المعارف (متوفای سال ۶۳۲) دانش آموخت.
- پس از چند سال اقامت در بغداد، سفرهای خود را به شهرهای مختلف آغاز کرد.
- پیرو مذهب شافعی بود.
- متأثر از اکثر شاعران به خصوص فردوسی و سنایی است.

- بنا به گفته جامی در نفحات الانس بارها پیاده به حج رفت.
- در راه بازگشت از دومین سفرش به حج با برادران جوینی (عظاملک و شمس الدین) در تبریز ملاقات می‌کند.
- در مجموع ۱۴ بار حج کرد.
- شیوه سخنوری او به سبک عراقی است.
- پس از ۳۵ سال سیر و سفر، سرانجام به شیراز بازمی‌گردد.
- بازگشتش به زادگاه برابر است با سال ۶۵۵ که یک سال پس از آن در آسودگی و آرامش شروع به نگارش گلستان می‌کند.
- در این ایام عنایت سعد بن زنگی نسبت به وی چندان است که از مصاحبانش می‌شود و روزی در آرامش و تنهایی و بی‌نیازی می‌گذرد.
- احتمالاً در سال ۶۹۰ که ۸۴ ساله بوده، چشم از جهان برمی‌بندد و در سرای خویش کنار آب رکنابه به خاک سپرده می‌شود که اکنون به سعدیه معروف است.
- سعدی یکی از پنج شاعر بزرگ ایران فارسی و شهنشاه بی‌همتای غزل عاشقانه به شمار می‌آید.
- به عقیده سخن‌شناسان و نقادان بزرگ ادب فارسی هیچ فارسی‌زبانی در طول تاریخ به ملاحه و دلنشینی و شیوایی و زیبایی سعدی سخن نگفته است.
- به یقین می‌توان گفت که بسیاری از اصطلاحات و مثل‌های رایج در زبان فارسی متعلق به سعدی است و هیچ سخنوری از این حیث به مرتبه او نمی‌رسد.

خداوندگار ملک سخن

سعدی تخلص سماعی است پرآوازه به نام ابو محمد مشرف الدین مصلح بن عبدالله بن مشرف که او را سلطان نظم و نثر پارسی دانسته و از همین روی القابی مانند افصح المتکلمین و سخن آگاه به وی داده اند. او بی تردید یکی از بزرگترین شاعران جهان است که مورد ستایش بسیاری از منتقدان ادبی معروف جهان از زمان حیاتش تا کنون قرار گرفته، برای مثال امرسون نویسنده و اندیشمند معروف قرن نوزدهم آمریکا گفته است: «سخن سعدی حرف دل همه مردم دنیا است.» در ایران نیز که حلاوت بیانش به طور طبیعی بیست درک می شود، کتابهای متعدد درباره اش نوشته شده و آثارش از منظرهای مختلف رزق تجزیه و تحلیل قرار گرفته؛ از تاریخ گزیده حمدالله مستوفی گرفته تا آثاری از عبدالعظیم قریب و سعید نفیسی و علی دشتی و غلام حسین یوسفی، محمدعلی جمالزاده و زرین کوب. به عنوان نمونه دشتی درباره سخنوری وی گفته است «سعدی همراه کننده تمام غزل سرایان بعد از خویش است. همه شیوه او را در غزل دنبال کردند و غالباً در خامی و ابتذال افتادند. سهولت بیان وی همه را بدین اشتباه انداخته است که چون وی سخن توانند گفت و هیچ یک نتوانست چون او استحکام و نرمی را توأم کند. زبان فصیح و رسای او همه را می فریبد و گاهی نظم فکری را مختل می کند.»^۱ جمالزاده معروف به پدر داستان نویسی در ایران در

کتابی با عنوان گلستان نیک‌بختی که گزیده‌یی است از اندرزهای گلستان متواضعانه معترف است که قلمش را آن توان نیست که شرح زیباییهای سخن سعدی را بازگوید. عبدالحسین زرین‌کوب کلام افصح‌المستکلمین را «شکر پوست‌کنده» می‌داند. به نظر وی اگر سعدی «لذت گرم گناه عشق را به جان می‌خرد، دیگر گناه سرد بی‌لذت دروغ و ریا را مرتکب نمی‌شود، راست و بی‌پرده اقرار می‌کند که زیبایی در هر جا و هر کس باشد قوت پرهیزش را می‌شکند... همین ذوق سرشار و دل عاشق‌پیشه است که او را با همه کاینات مربوط می‌کند... این است زیبایی که در گلستان توصیف می‌شود. صفت بارز [این کتاب] سادگی و روشنی است، مجاز و مبالغه در کلام او به افراط نیست و صنعت و پیرایه جز به ندرت دیده می‌شود. تکرار و اطناب را دوست نمی‌دارد... سجع که آفت سادگی است و آثار به بار از نویسندگان ایران و عرب را از رونق و طراوت انداخته، به کلام او لطف و زینت بخشیده، این بدان سبب است که سعدی خوب می‌تواند در هر چیز اندازه نهد. در کلام او سجع هست اما افراط نیست.»^۱ غلام‌حسین یوسفی سعدی‌شناس نامبردار نیز ژرف‌بینی‌های سعدی را در رمز و راز کاینات ستایش‌آمیز می‌داند و با ذکر بیش از بیست و هفت متعدد در آثار وی، از جمله تمثیل شمع و پروانه که در مقدمه گلستان و بارز بومستان (حکایت ۲۴) آمده، می‌نویسد «سعدی حساس و بیدار دل از هر ذره عالم رازی و نکته‌یی می‌شنود و حقیقت را بی‌پرده از در و دیوار در تجلی می‌بیند. بر اثر این پیوستگی و همدلی و همجوشی با طبیعت است که سعدی از پرتوفاشانی شمع و پرواز شیفته‌وار پروانه به دور او، رازها کشف می‌کند، حال آن‌که هزاران تن در روشنائی شمع شبها نشسته‌اند، اما گویی نه شمع را دیده‌اند و نه پروانه را... سعدی در حکایت مورد نظر همه‌ی احساس و اندیشه خود را در پاسخ شمع به پروانه گنجانده است... بدیهی است خواننده ژرف‌بین، مانند خود سعدی، در پشت تصویر شمع قیافه انسانی صمیمی و مخلص و معتقد و جانباز را می‌بیند و عاشقی حقیقی و از اغیار

بی‌نیاز که شناختنی است و دوست داشتنی... [او] در این تمثیل خواننده مستعد را به چنین عوالمی می‌کشاند.^۱

در تحسین از سخنوری و ژرف‌نگری سعدی بسیار گفته‌اند و نوشته‌اند، ولی به جرأت می‌توان گفت که به قول حضرت استاد ذبیح‌الله صفا «سعدی بی‌تردید بزرگترین شاعری است که بعد از فردوسی آسمان ادب فارسی را به نور خیره‌کننده خود روشن ساخت که هنوز پس از گذشت قرن‌ها از تأثیر آن کاسته نشده است و این اثر تا پارسی بر جای است، همچنان برقرار خواهد ماند. زبان استادانه فصیح او زبان دل و عشق و محبت، و او خود نشانه تمام عیاری است از آدمیت به همان معنی بسیار کامل که بیان کرده: تن آدمی شریف است به جان آدمیت.^۲»

شواهد یادشده بیانگر این حقیقت است که به عقیده سخن‌شناسان و نقّادان بزرگ ادب فارسی هیچ شاعر در تاریخ ادبی، یا به طور کلی هیچ فارسی‌زبانی در طول تاریخ به ملاححت و دلنشینی و شیوایی و زیبایی سعدی سخن نگفته است، چندان که به قول خود او «زبان فصاحت از این عاجز آید». او خود نیز به این نکته واقف بوده و بارها آن را یادآور شده که «سخن ملکی ست سعدی را مسلم». شاعران معمولاً از نثر خوبی برخوردار نیستند، بنابراین به خوبی شعرشان نیست، ولی سعدی از استثنائاتی است که مشمول این قاعده نمی‌شود. در تاریخ ادب فارسی سخنوری را جز او نمی‌یابیم که شهنشاه یا زبان‌زده هر دو عرصه باشد.

از ابیاتی که او در وصف سخن‌سرایی خود سروده و به آن مباهات می‌کند به هیچ وجه بوی خودستایی نمی‌آید، زیرا حقیقتی است که همه کس به آن باور دارد. شیخ اجل ابیاتی از این دست را برای آن‌که از دایره خودستایی دور سازد غالباً با مطایبه که مهارتی بی‌نظیر در آن دارد، بیان می‌دارد:

۱. روانهای روشن، انتشارات یزدان ۱۳۶۳، صص ۱۶۵-۱۷۲.

۲. تاریخ ادبیات در ایران، نشر فردوس، چاپ دوازدهم ۱۳۷۸، صص ۵۸۵-۵۸۶.